

Станкевіч А.А., прафесар кафедры беларускай мовы
Вучэбная дысцыпліна “Агульнае мовазнаўства”
Другі курс спец. “Беларуская мова і літаратура. Замежная мова
(англійская)”

Лекцыя № 4 на тэму

“Мовазнаўства XX ст. Лінгвістычная дзейнасць Фердынанда дэ Сасюра”

План

- 1 Вызначэнне спецыфікі мовы і мовазнаўства.
- 2 Размежаванне сінхраніі і дыяхраніі.
- 3 Сістэмны падыход да мовы.
- 4 Знакавы характар мовы.
- 5 Размежаванне мовы і маўлення.

Ф. дэ Сасюр – вядомы швейцарскі лінгвіст, навуковая дзейнасць якога аказала значнае ўздзеянне на развіццё тэарэтычнага мовазнаўства. На аснове асобных ідэй, выказаных рознымі даследчыкамі, дапоўніўшы іх сваімі палажэннямі, Сасюр змог стварыць цэласную, лагічную канцэпцыю сістэмна-структурнай арганізацыі мовы. Заснавальнік лінгвасеміётыкі і структурнай лінгвістыкі.

Нарадзіўся ў Швейцарыі, вучыўся ў Германіі, у Лейпцыгскім універсітэце, які на той час з’яўляўся цэнтрам еўрапейскага мовазнаўства. Там апублікаваў навуковы трактат, напісаны ў рэчышчы класічнай кампаратывістыкі, але з прымяненнем некаторых новых метадаў і прыёмаў.

У Жэнеўскім універсітэце тройчы прачытаў курс агульнай лінгвістыкі. Пасля яго вучні і калегі вядомыя лінгвісты Ш. Балі і А. Сешэ вырашылі ў знак памяці апублікаваць яго лекцыі на аснове студэнцкіх канспектаў, адрэдагаваўшы і дапоўніўшы іх. Так у 1916 г. была выдадзена кніга “Курс агульнай лінгвістыкі”, у якой сфармуляваны погляды Сасюра на мову, якія аказалі значны ўплыў на мовазнаўства 20 ст. і на станаўленне лінгвістычнага структуралізму.

Асноўныя палажэнні “Курса агульнай лінгвістыкі”

1 Вызначэнне спецыфікі мовы і мовазнаўства.

Зрабіўшы выснову, што “адзіным і сапраўдным аб’ектам лінгвістыкі з’яўляецца мова, якая разглядаецца ў самой сабе і для сябе”, Сасюр адмежаваў унутраную лінгвістыку (якая даследуе ўласную сістэму мовы) ад знешняй (што вывучае грамадска-гістарычныя ўмовы функцыянавання і развіцця мовы). Сапраўды навуковай ён прызнае толькі ўнутраную лінгвістыку, бо “няма ніякай неабходнасці ведаць умовы, у якіх развіваецца тая або іншая мова”, таму што “мова ёсць сістэма, якая падпарадкоўваецца толькі свайму ўласнаму парадку”. Гэта не зусім правільна, таму што пры такім поглядзе за межамі мовазнаўства застаюцца праблемы сувязь “мовы і грамадства”, “мовы і мыслення”, “мовы і культуры” і інш.

2 Размежаванне сінхраніі і дыяхраніі.

Сасюр размяжоўваў сінхранічны і дыяхранічны аспекты даследавання мовы: “сінхранічнае – гэта ўсё, што адносіцца да статычнага аспекту нашай навукі, дыяхранічнае – гэта тое, што мае дачыненне да эвалюцыі”. Ён аддаваў перавагу сінхранічнаму вывучэнню мовы як адзіна навуковаму, паколькі толькі такі падыход, на яго думку, дае магчымасць даследчыку вызначыць сістэму мовы, яе сутнасць. Таму ён праводзіў аналогію даследавання мовы з шахматамі, дзе можна гуляць любую пазіцыю з любога ходу, не ведаючы папярэдніх ходоў. Сінхронны аспект пакладзены ў аснову ўсіх апісальных граматык, тлумачальных і перакладных слоўнікаў.

3 Сістэмны падыход да мовы.

Падкрэсліваў вялікае значэнне сістэмнасці для мовы. На яго думку, мова можа разглядацца як сістэма толькі ў сінхраніі, “паколькі не можа быць сістэмы, якая ахоплівае адначасова некалькі перыядаў развіцця мовы”. Моўныя факты як элементы сістэмы ўзаемазвязаны і ўзаемаабумоўлены, вызначаюць адзін аднаго. Кожная адзінка, форма павінна разглядацца на фоне сукупнасці іншых аднародных форм ці адзінак і ў залежнасці ад іх.

4 Знакавы характар мовы

Мова – сістэма знакаў, двухбаковых сутнасцей, якія маюць план зместу (азначанае) і план выражэння (азначальнае). План зместу і план выражэння звязаны умоўнай, канвенцыйнай сувязцю. Паказаў, што знакі ўтвараюць сістэму адносін.

Паняцце значнасці (вартасці) моўных адзінак.

З паняццем сістэмнасці ў лінгвістычнай канцэпцыі Сасюра звязана важнае паняцце значнасці (вартасці), якая вызначаецца адносінамі пэўных моўных адзінак да іншых элементаў сістэмы мовы. Гэта значэнне моўнай адзінкі ў сістэме, якое выяўляецца ў сувязях з іншымі адзінкамі. Значнасць моўных адзінак выяўляецца праз сінтагматычныя і асацыятыўныя (у сучасным мовазнаўстве называюцца парадыгматычныя) адносіны. Сінтагматычныя – адносіны спалучальнасці, паслядоўнасці, заснаваныя на лінейным разгортванні выказвання. У іх уступаюць сумежныя гукі, склады, марфемы ў слове, граматычна звязаныя члены с каза. Асацыятыўныя – адносіны супрацьпастаўлення, выбару, узаемазамены, заснаваныя на падабенстве моўных адзінак – аднатыпныя марфемы, склонавыя формы, члены сінанімічнага рада і інш.

5 Размежаванне мовы і маўлення.

Даследуючы маўленчую дзейнасць, Сасюр вылучаў два яе аспекты – мову і маўленне, прызнае іх адзінства, яны цесна ўзаемазвязаныя і адно аднаго прадвызначаюць. І разам з тым гэта рэчы зусім розныя, два супрацьлеглыя бакі адной з’явы.

Сасюр разглядаў супрацьпастаўленне мовы і маўлення як дыхатамію, падзел цэлага на дзве часткі і назваў яе першым перакрываваннем на шляху лінгвіста, зрабіўшы гэта адрозненне адным з прынцыпаў сваёй лінгвістычнай дзейнасці.

Сасюр выдзяляе мову і маўленне як два палярныя аспекты ў агульнай сукупнасці маўленчых працэсаў, пад якімі ён разумее маўленне чалавека наогул як здольнасць выражаць свае думкі сродкамі мовы, зносіцца пры дапамозе мовы.

Сасюр указвае, што маўленчая дзейнасць адносіцца да сацыяльнай і індывідуальнай сфер, да фізічнай і фізіялагічнай, а таксама псіхалагічнай сфер, мае знешні (гукавы) і ўнутраны (псіхічны) аспекты. Мову Сасюр лічыць важнейшай часткай маўленчай дзейнасці і вызначае яе як сістэму знакаў, якія выражаюць паняцці, як сацыяльны прадукт, прыняты калектывам з мэтай рэалізацыі маўленчай дзейнасці. Маўленне – індывідуальны акт волі і розуму чалавека.

Мова разумеецца як набор, інвентар знакавых адзінак і правіл іх выкарыстання, маўленне – від дзейнасці, канкрэтнае прымяненне. Мова – ідэальная, сацыяльная, узнаўляльная, стабільная, іерархічная, маўленне – матэрыяльнае, індывідуальнае, лінейнае, канкрэтнае, зменлівае. Адзінкі мовы тыпавыя, абстрактныя рэалізуюцца ў адзінках маўлення канкрэтных, варыятыўных. На думку Сасюра, патрэбны дзве асобныя навукі – лінгвістыка мовы і лінгвістыка маўлення.

Лічыцца стваральнікам сацыялагічнага напрамку, заснавальнікам Жэнеўскай і Парыжскай школы, структурнай лінгвістыкі.

Літаратура

1. Алпатов В.М. История лингвистических учений. 4-е изд. М., 2005.
2. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М., 1970.
3. Березин Ф.М. История лингвистических учений. – М., 1975.
4. Гируцкий А.А. Общее языкознание. Мн., 2003.
5. Кодухов В.И. Общее языкознание. – М., 1074.
6. Кондратов Н.А. История лингвистических учений. 3-е изд. М., 2006.
7. Мечковская Н.Б., Норманн Б.Ю., Плотников Б.А., Супрун А.Е. Общее языкознание: Структура языка. Типология языков и лингвистика универсалий. 2-е изд. Мн., 1995.
8. Плотнікаў Б.А. Агульнае мовазнаўства. Мн., 1994.
9. Плотников Б.А. Общее языкознание: Семинарий. Мн., 1986.
10. Рагаўцоў В.І. Агульнае мовазнаўства. Магілёў, 2006.
11. Рагаўцоў В.І. Гісторыя мовазнаўства. Магілёў, 2005.
12. Рагаўцоў В.І. Практыкум па гісторыі агульнага мовазнаўства. Мн., 2001.
13. Рагаўцоў В.І. Агульнае мовазнаўства: Практыкум. Магілёў, 2007.
14. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. 4-е изд. М., 2007.
15. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мн., 1994